

**ANTONIO MARIA LABAIEN (1898-1994)
ETA EUSKAL ANTZERTIA**

Tolosan, 1998-XI-13

Patri Urkizu

*Gure txikian aiek bezin aundi izan gaitzke ondo ikusten gure inguruko gizadiaren sakona; eta itzez eta egitez neurritz tajutzen badakigu: Irria luze, nigarra labur. (A.M. Labaien, *Gure teatroa ta beste*, Egan, 1959, XII, 159-161)*

Jaun-andreok: egun-on denoi.

Antonio Maria Labaienen jaioturtearen mendeurrena ospatzera goazelarik, eta aitzaki honekin Euskaltzaindiaren V. Herri-literatura Jardunak hastera, ego-ki iruditu zait Euskal Herria eta Euskal Antzertiaren alde hainbeste lan egin zuenaren aholku hitzokin hasiera ematea nere solasari, bere obraz gogoeta zen-bait burutu aitzin.

Izpirituaren zaindaria da oroimena, halaxe dio Shakespeare-k *Macbeth* izeneko tragedian, eta halaxe da, hain zuzen, bene-benetan behar-beharrezkoa baita gure historia zahar eta hurbilaren gertaerak behin eta berriro aztertzea eta oroitaraztea, ahantz ez daitezen eta beraietarik behar diren irakaspenak aterezaz, erabaki zuzenak har ditzagun euskaldunen izpiritua gal ez dadin.

Bidenabar bihoa nere oroitzapena duela egun gutti hil berria den Iñaki Barriola, antzertizale handiarengana, Abelino Barriola, euskal teatroaz lehen katedra 1914ean sortu zuenaren semea eta mediku izateaz gain, antzetzari eta idazle izan baikenuen, hor dugularik bere lanen bat irakurri nahi duenak “Ger-
raurreko antzerkigintza”-z burutu zuena (1).

Antonio Maria Labaien Toledo, ongi dakizuen bezala Tolosan jaio zen 1898ko urtarrilaren 12an. *Domenjon de Andia*-ren sarrera eskaintzan (2) egi-

(1) *Jakin*, 37, 1985, 31-45.

(2) *Domenjon de Andia, Gipuzkoa'ko erregia. Kondaira-dramakizuna*. Iru ekitaldi (Lau gerta-leku ta azken zati batean). Zarautz, Itxaropena. 1965, 124.

leak esaten digunez, Orkaiztegi'tar Patrizio Antoniok (3) bataiatu eta euskalzaletu zuen. Garaikide ditu, besteak beste, bi urte lehenago Zarautzen jaio baina Tolosan hil zen Lizardi, tolosarra zen ere Jose Ariztimuño "Aitzol", urte bat lehenago jaioa zen Manu Sota euskal antzertiaren mezenas eta itzultzaile handia, urte berean jaioak ziren ere Ander Arzelus eta Jose Zubimendi, urte bat beranduago Nemesio Etxaniz, eta beste. Denak teatrozaleak. Urte berean jaioa dugu ere XX. mendeko teatrozale handienetakoa: Bertolt Brecht.

Ez natzaizue mintzatuko Labaien, mendizale, politikari, musikazale, edo historialariaz, gizonaren alde hauek ezagutu nahi dituenak irakur baititzake Juan San Martinek (4) idatzitakoa *Euskera* aldizkarian. Ez eta euskararen inguruan zituen iritziez, horri buruz Patxi Goenaga (5) mintzatu baitzen bere euskaltzain sarrera-hitzaldian. Ez, Labaien eta Antzertia hartuko ditut mintzagai bakar bezala.

Eta antza denez Tolosako eskolapioetan bertan lehen ikasketak emanen teatrozaletu zitzaigun Labaien. Bestalde, izan zuen Tolosan bertan aitzindaririk. Bat, Ramos Azkarate Otegi, zapatagina (6), Ihauteri guztietako burruntzalia, eta gaur egun abesten diren kantez aparte bi antzerkiren egilea: *Ijituen kontratuba eta ezkontza* (1885), eta *Beotibar'ko jatzarraren oroipena* (1886). Bestea, Baleriano Mokoroa (7), *Ibaizabal* aldizkarian 1902. urtean zatika *Aitortu egin bear edo guraso baten estuasunak* plazaratu zuena.

Komeriak eta kondaira dramakizunak. Bi antzerki mota nagusienetakoak, bai garai hartako antzerkigintzan, bai eta Labaienenean.

XIX. mendearen azken laurdenean Marzelino Soroak, Serafin Barojak, Biktoriano Iraolak eta Toribio Alzagak besteen artean ipini zuten martxan Teatro Berria ezagutzen duguna. Tespis-en gurdi zaharraren eraberritzea Donostian hasiz, hau gero eta arinago, gero eta biziago, gero eta jantziago eta oparoago zabaltzen joan zen probintzia osoan ez ezik, Bizkai aldean eta Euskal Herri osoan barrena, eta nola ez, Tolosara iritsirik, bertan txertaturik, eman zuen fruitu eder eta ikusgarriak.

Parisen eta Donostian 1907. urtean Julio de Urquijok bere *Revista Internacional de Estudios Vascos*, atzerriko eta barrengo ikerketak bildu nahiz sor-

(3) Patrizio Antonio ORKAIZTEGI (1840-1924): Santa Kruz apaizaren aholkuemailea, euskal idazle bezala *Euskalzale*, *Ibaizabal*, *Euskal Esnalea* (bertako lehendakari-orde izan zen) eta *Gipuzkoarra* aldizkarietan idazten zuen.

(4) Juan SAN MARTIN, 1995: "Antonio M.ª Labaien Toledo (1898-1994)", *Euskera*, Euskaltzaindia, Bilbo, 579-585.

(5) Patxi GOENAGA, 1995: "Euskararen batasunaz eta duintasunaz", *Euskera*, Euskaltzaindia, Bilbo, 651-669.

(6) Ramos AZKARATE OTEGI (1847-1904). Ikus A. Zavala (ed.), 1988: *Ijituen kontratuba eta abar*. Auspoa, 197, Etor, Donostia.

(7) Baleriano MOKOROA (Tolosa, 1871-1941): *Aitortu ...*, *Ibaizabal*, 9, 1902. Justoren aita, hau da, *Genio y Lengua* (1935) saiogilearena.

tzen zuen urte berean, Tolosan ere, apalago noski, erabaki zuten euskaltzale amorratu batzuek *Euskal Esnalea* aldizkaritxoan euskaraz argitaratzea, eta honen ondorio eta emaitza izango da 1911. urtean *Euskalerriaren Alde*, Gregorio Mujikaren zuzendaritzapean sortzen den aldizkaria.

Berrizale-k (8), honela eta beste ezizenez sinatzen baitzuen Serapioren semeak, kudeatuko du aldizkariaren ontzia, eta bere lema zuzenez orrialdeen itsasoan antzerkiek aurkituko dute portutxo eta babesik. Garaiko antzertiaren eragile, bultzatzaile eta sortzaile handienetakoa dugu beraxe, antzerki iruzkinak idatziz, komeriak sortuz, eta antzerki sail berezia, *Izarra* izenekoak eratuz.

Hemen, hogeita hiru antzerkitxo plazaratu zituen, Zabala, Amundarain, Lareta, Iruretagoiena, Rekondo, Telleria, Alzaga eta beste zenbait antzerkigileren xelebrekeria eta umore biziz ondutakoak, irakurlearen atsegina eta irrieraginarri. Dudarik gabe ondo irakurriak zituen Labaienek, bai horiek, bai erdarazko komeriak lehen antzerkia idatzi eta saria irabazi zuenerako, alegia, 1920. urtean antolatua zen nor-lehenkan *Txinparta Buruzagi edo irugarren karlatar-gudatea* deitu zuena, eta 1921ean *Kaiku, Asteroko Ingi Abertzale ta irrirtsua*-n plazaratua zena (9).

Euskal Esnalea-n eman zigun Labaienek 1923an antzertiari buruzko lehen saio ttipia, *Euskal Antzerti*'tzaz izenburuarekin. Bi kapituluxkatan banatua dago. Lehenean 'Joan dan gizaldiraño'-koa aipatzen digu, eta bigarrenean 'Gaurdaño'. Iraganari buruzko azterketa ez bazen oso sakona, mende honetaz eta etorkizunaz itxaropentsuago ageri zaigu, azken partean haxe baitzioen: *Antzertia*'k diraun artean erria bizirik dago (10).

Labaienek berak gaztelaniaz idatzitako beste lan batean (11) aitortzen digunez, 1920-1930 hamar urteko bitarte horretan indartu eta zabaldu zen gehien antzertia, behin ere iritsi ez zen lekuetara helduz, adibidez, Donostian Gran Casino, Teatro Victoria Eugenia eta Gran Kursaal-en euskal ahotsa entzun baitzen, eta euskal antzertiak lehen aldiz antzoki eder horietan entzuteko eta ikusteko aukera eta parada izan baitzuen.

Horrela L. de Ayanbe ezizenez egin zuen teatro kronika batean, Toribio Alzaga bere Euzko Iztundea antzetzaldearekin parte ematen zuen Shakespeare-ren *Macbeth*, euskaraz *Irritza* izenez moldatuaz eta 1924eko abenduaren 21ean Antzoki Zaharrean emandakoaz, honakoa zioskularik:

(8) Gregorio MUJICA (Ormaiztegi, 1882-Donostia, 1931): *Jeme, Berrizale, Zarzale, Deñoka*'tar Goserio... ezizenez.

(9) *Txinparta Buruzagi edo irugarren karlatar-gudatea, Kaiku, Abertzale ta irrirtsua*. Donostia, 1921-1922, I, 13-14; II, 9-10; III, 13-15; IV, 13-15; ...; VI, 9-15. *Teatro osoa euzkeraz (Obras completas de teatro vasco)*, (Aurrerantzean TOE) 3 T., Bilbao, La Gran Enciclopedia Vasca, 1977, 35-55.

(10) Labayen'dar Andonin M.^a, 1923, "Euskal-Antzertitzaz", *Euskal-Esnalea*, 234-235 z., 101-104, 121-123.

(11) "Temporada invernal 1952-1953 de teatro lírico (vasco)", *Boletín de la Real Sociedad Vascongada de Amigos del País*, 1953, XII, 98-99.

Admitido que el ensayo fue afortunado, tengo para mí que en la hora presente es estéril y prematuro hacer más experiencias en ese sentido... Necesitamos reproducciones más o menos sublimadas de la vida vasca y a la medida de la aptitud receptora de nuestro público.

Alegia, horrelako esperimenduak goiztiar eta alferrikakoak zirela, eta ikuslegoaren harrera ahalmenari egokitutako ikuskizunak behar zirela. Gauza berezia zioen urte zenbait beranduago Piarres Lafittek (12) Jokin Zaitegi, Andima Ibiñagabeitia eta Santi Onaindiaren idazle klasikoen itzulpenez:

Zer pentsa Sopokeleren trajeriez? Errazago direla grekeraz euskeraz baino. [...] Eskual-unibertsitate edo Ikastegi goien bat eraik baladi egun batez jalgi berria daukuten itzulpena arras baliosa litiake, gorenako mailean litazken ikaslentzat. Anartean badut beldurra irakurle gutti izanen duen, zeren holako lan batek ez baitu oraitotasunik.

Dena den, ene uste apalez eta jakina denez, aitzindaririk, bide urratzailerik gabe ezin da aurrera egin, eta, beraz, ez dute gure txaloak baizik merezi gure muga hertsia zabaltzeko buruturiko saio eta ahalegin horiek.

1931. urtean, uztailaren 22an hil zen Gregorio Mujika, eta berekin eraman zuen hogeitau urte luze biziarazi zuen *Euskalerrriaren Alde*, euskal antzerkiaren oihartzun ongarria. Baina utzi zuen lekukorik, esan baitezakegu lekukoa, alde batetik, Aitzolek hartu zuela kultura arloan *Yakintza* (1933-36) aldizkaria sortu eta, bestetik, Labaienek *Antzerki*-rekin teatro munduan.

Honek dagoeneko idatzirik eta argitaraturik zituen zenbait antzerki, hala nola *Ostegun-Gizena* (13) eta *Euskal-Eguna* (14), hiru ekitalditan burututakoa. Hona zein iritzi eman zuen Lizardik (15) bere adiskide Labaienek 1931an plazaratutako *Euskal-Eguna*-z, aste honetan Euskadi irratian Joxe Ramon Zubimendiren eskutik eta ahotsetik berreman dena:

Esku antzetsuz tajututako lana da. Egintzean banaketa txit egoki: badute zehñek-bere nortasuna, gaiez, garaiez ta notiñez ere. Ikaslearen gogoa tenka dagoke, aspertzeka.

Elkar-izketa, jario errezekoa ta ateraldi gazi ugarietz maniatua. Irria noiz-nai datoriza ezpañetara, ustegabean.

Ene adiskide onek badu ziñez (ongi ezagutzen baitet) urkoa ta urkoarena begi jostalariz ikusteko aalmena. Eusko-aldarte jatorrekoa da. Sagardo bikañak ere bear izaten ditu alako bunbulo bakan "tipiitto" batzu, beetik gora ta ontzi garbiari itsatsiak.

(12) Piarres LAFITTE, 1990: *Euskal Literaturaz*. Patri Urkizuren edizioa. Erein Donostia, 28.

(13) *Ostegun-Gizena*. 1930, Tolosa, Navarro, Del Teso y Cia.

(14) *Euskal-Eguna*. Iru ekitalditan antzerkia, 1931, Tolosa, López Mendizabal. Berredizioa, Habe, Donostia, 1993 Joxe Ramon Zubimendiren egokipenarekin. Antzoki iluna saila, n.º 13.

(15) J.M. AGIRRE: "Lizardi'tar Xabier", 1931, "Atari-Jarduna", *Euskal-Eguna*. Tolosa, López Mendizabal, 4.

Bizitzearen gozoa, munduaren alaia, ongi sumatzen ta ematen daki gure gizonak. Barka dezaidala, baña, ikusi batean, zalantza naiz ez al-digun euskal-egun irrikoitxoegia eman...

1931an ere eman zuten Donostiako *Novedades* aretoan, *Euskal-Esnaleak* eraturik abenduaren 21an hitzaldi bat, *Euskal Antzertia'ren edestirako apur batzuek* (16) deitu zuena, eta euskal teatroaren lehen historiatsotzat jo dezakeguna. Honekin ase ez zelarik, gerra piztu arteraino iraun zuten *Antzerti* aldizkaria sortu zuen 1932an, euskeraz izan den antzertiari buruzko lehen errebista, eta hona zer zioen bere aurkezpenean (17):

Gaur lenengoz, irakurle maitea, Antzerti azaltzen zaizu. Antzerti bai, au da; Euskal-Antzertiaren aldizkingia. Txiki ta apal datorkizula egia da; baita ere ordea, asmo aundi ta uste onez ornitua. Guziak, euskera ta gure Erria, antzertiaren bidez, suspertzearren.

Asmo oriek bete al izango ditugun ala ez gure adiskiden eskuetan dago. Ez ba'diguzute laguntzarik ukatzen ez degu utsegingo ta gero ta geiago gaur sortu dan aldizkintxo auxe sendotzen ta edertzen aleginduko gero.

Bete zituen bai asmo haiek 54 ale izan zituen gerraurreko aldizkari honek. Bertan era guztietako antzertiari buruzko albiste eta berriak agertzen zaizkigu. Bai bertako bai eta kanpoko antzeztaldeen gora beherak xeheki. Hala Ostrowski eta Gorki errusiarrez nola Pariseko *L'Atelier*, *Les Quinze* eta *Arlequin* antzeztaldeen mintzatzen zaigu, Zumalakarregiz antzerki bat idatzi zuen Friedrich Senbold alemanaz, Flandriako kristau antzez talde eta antzerkigileez, Bretainakoaz eta beste.

Hileko gertaera nagusienak, etxeko zurrumuruak, aholkuak, jakingarriak, eusko filmeak, Gipuzkoan ez ezik Lapurdin eta Bizkaian antolatzen ari ziren eta ematen ziren ikuskizunak, irratian antzertiak zeuzkan agerraldi edo, hobeto esateko entzunaldiak, batez ere Beorlegi eta Egilegorren ahotsen medioz, antzerti sariketak, 1934-35 eta 36an eman ziren Eusko Antzerti Egunak eta bere aurreko antzezemanaldiak, eta batipat 54 aleetan 46 antzerki argitaratu ziren. Horiatarik zenbait gaztelaniatik, frantsesetik, alemanetik edo grekeratik itzuliak, agertzen diren antzerkigileak, itzultzaileak barne hartuta 22 direlarik (18).

Errepublika garaiko Antzerti Kronika egin nahi duenari ezinbestekoa zaio, noski *Antzerti* aldizkarira jotzea, hala nola *Aintzina*, *Gure Herria*, *Argia*, *Euzkadi*, *El Día*, edo beste aldizkarietara.

Ez ditut hemen aipatu gabe utzi nahi garai hartan Ixaka Lopez Mendizabalek eta Jon A. Irazustak itzulitako Martinez Sierraren *Canción de cuna* eta

(16) Andoni M. LABAYEN, 1933: *Euskal antzertia'ren edestirako apur batzuek*. Tolosa. Lopez Mendizabal'en etxean.

(17) *Antzerti*, 1932, 1. go zenbakia. T. Alzaga, *Aterako gerala!*. Ilbeltza. Tolosa.

(18) Patri URKIZU, 1984: *Euskal Antzertia*. Antzerti zerbitzua. Eusko Jaurlaritz, Donostia, 132-133.

Madrigal-en, hau da, *Seaska-kanta* (1932) eta *Losintxak* (1933), antzetzutu-tuztenak, hala nola Lizarditarrak izenarekin Lizardiren *Artatxuriketak* eta *Ana Joxepa ta Lizarbe* (1935) obretan parte hartu zuten tolosar gizon eta andereño antzezleri jasoak: Elozegi, Perez Izagirre, Galdona, Insausti, Esnaola, Leunda, Muñoa, Urkiola ahizpak, Munita, Artolazabal, Sansinenea, Agirre, Brau eta Ayerza... Bihoakie txalo bero-bero bat garai haietan zuzia pizturik mantendu zuten euskaltzale jator haiei.

Bertan ere *Matxingorri* ezizenez agertu zituen Labaienek bere antzertiari buruzko iritziak. "Ondo antzetzeko bidea", "Komeriak idazteari buruz", "Aolkua", "Euskal teatroa nolako", eta "Antzetzleri talde batzarren egitekoaz", titulua zeramaten artikulua labor baina mamitsutan. Alegia, obra egokiak hautatzeaz, banaketa aiposaz, ahotsaz, deklamazioaz, jantziak eta kosmetikaz, irria luze eta negarra labor behar direla, eta beste.

Hona perla bitxi gisara teatroan abertzaletasun gehiegixko nabarmentzeaz zioena:

Idea edo gogai "ba ezpakoa" dago gure artean antzerki aberkoia danari buruz. Askok usten dute antzerkian ez ba'da aitatzen politika arakoa; ez bada esaten, aria etorri ala ez, euzkotarrak gerala eta ez beste ezer. Gure aberria Euzkadi dala edo beste onelako aitortpenak; azkatasuna gora ta bera; ta bear ba'da ez ba'dira bizpairu antzez-lagun erailtzen, usten dute, ura ez dala antzerki aberkoia. Oker au zuzentzearen zerbait esan nai nuke.

Abertzaletasuna zabaltzeko egia da egin ditezkeela antzerki lan ederrak. Orre-tarako teatroa biderik onenetakoa da. Bañan ez da aztu bear lenen-lenengo baldintza teatroa'n zur eta neurritz jokatzeko dala (19).

Zuhur eta taxuz, beraz, jokatu behar zuen egileak eta ahalegin guztiak egin edergose zen ikuslea, ikusle arrunta asper-asper eginda antzokira gehiago ez itzultzeko erabakiarekin bertatik irten ez zedin.

Pizkunde hark, tamalez, etenaldia ezagutu zuen anaien arteko gerra zibila-ekin, eta beste hainbestek bezala Labaienek, Tolosako alkate abertzaleak 1933az geroztik, erbesteko bidea hartu beharrean suertatu zen, baina bestaldean anaia euskaldunen babesa eta laguntza topatu zuen, Sarako herrirra pollit-pollitean, hain zuzen. Hauxe dio beraxe *Muga* (20) antzerkiaren aitzin-solasean:

Mme DUTOURNIER'i

Egun batez mugatik igesi nentorrela ezagutu nuen SERORAENEA'ko Etchekandre bihotz zabalari, gaur esker on eta adiskidetasunez opa diot ene baitako "puska" chume hau.

Ez ahal dute mugazainek atzemanen.

(19) *Antzerti*, 1934, 31 zenbakia. Uzta, Tolosa, 49.

(20) *Muga*. 1951, Irri-antzerkia, ekitaldi bitan. *Eusko Jakintza*, V, 293-308; 1952, VI, 194-206; 1954, Bayona.

Nere iduriko ere, ez zuela luzaro luma kamusten utzi gerra garaian. A.M.L. hizkiez estaltzen den antzerki itzultzailea bera delakoan bainago. Alegia, *Gachucha*, *Gure Herria*-k (21) 1938. urtean argitaratzen hasi zenarena.

Zortzi urte luze erbestean iragan ondoren, berriro Tolosan hasi zitzaigun baratxe-baratxe teatro berriak emanez. Hasiara batean gaztelaniaz, noski, *Boletín de la Real Sociedad Vascongada del País* aldizkarian, eta 1953an, hau da, bi urte geroxeago *Egan*-en, eta Xabier Lizardiren *Ezkondu ezin ziteken mutila*-ren itz-aurrea emandakoan, euskaraz.

Ez bakarrik *Egan*-en, itsasoaz bestaldean argitaratzen hasi zen *Euzko Gogoan* plazaratu zituen Labaienek zenbait antzerki (*Lurrikara* (22), eta *Jostuna* (23), baita ere Bizkaian Santi Onaindiak zuzendutako *Olerti*-n Bertolt Brecht-en eta Plautoren obra itzuliak emanez (*Bai esalea*, *Ez esalea* (24); eta *Lapikoa* (25)).

Polliki-polliki, baina etengabe, urte haietako kronista dugu Labaien, eta gogoeta-komentarioak bilduz iritsiko zaigu, hala nola, besteak beste, Olaizolaren *Oleskari zarra* operaz (26), Etxanizen *Euskal-Antzerkiak* (27), edota Pedro Barrutiaren *Gabonetako Ikuskizuna*-z (28) bere iritzi-miritziak emanez. Azken honen komentarioan Gabriel Arestiri "pormalidade" pixkat gehiago eta hiperbole gutxiago eskatutakoan, hauxe esaten digu:

... beraz, gure Barrutia'k, nere ustez, ez zuan gauza berri aundirik sortu baikirik erdal literaturan eta antziñatik prantsez "moralitiés" eta antzeko liturgi-teatrotik zetorrenaz baliatu.

Donostian 1960an sortutako *Jarra*i antzetzaldearen saio berrizaleen aurrean, hau da, Tennessee Williams, John Priestley, Eugene O'Neill, Henrik Ibsen eta beste esperimendu aurrerazale eta ederrak zirela eta, ez zegoelarik oso konforme hona zer idatzi zuen:

Teatroa berritu bear omen! Ondo dago asmoa, bañan Katua zinkeko tellatu gañean ta antzeko berrikeri ezezerezak egitekotan obe da klasikotan gelditu (29).

(21) "Gachucha, «Bécassine» de Leone Calvez et Henri Caouissin, adapté à la scène basque", *Gure Herria*, Bayonne, 1938, 106-113.

(22) "Lurrikara. Lau ekitalditan", *Euzko Gogoa*, 1955, VI, 115-138.

(23) "*Jostuna*. Bi ekitalditan antzerkia neskata bakarrentzat", *Euzko Gogoa*, 1956, VII, (Iraila-Urria) 20-40; VII, (Azila-Gabonila) 20-27; (Iibeltza otsaila), 12-28.

(24) "*Bai esalea*, *Ez esalea*", Bertolt Brecht-en itzulpena, *Olerti*, 1963.

(25) "Lapikoa", Plautoren itzulpena. *Olerti* 1969.

(26) "Oleskari-zarra (ópera de J.M. de Olaizola)", *BRSVAP*, 1953, IX, 131-135.

(27) ETXANIZ, N.: "Euskal-Antzerkiak", *Egan*, 1959, XII, 95-99.

(28) "Pedro Barrutia Mondragoiko Eskribauaren GABONETAKO IKUSKIZUNA (Acto para la Nochebuena)", *Egan*, 1961, 4-6, 249-252.

(29) "Erri-teatroa", *Egan*, 1960, XIII, 73-75.

Koldo Mitxelena, bere aldetik, *Malentxo alargun* (30) komeria 1962an plazaratu zuenean erreseinan hitzok idatzi zituen:

Labayen jauna eraberritzeko gogoz euskal teatroan agertu zenez gero —eta aspalditxo agertu zen, hemen bere lanen berri laburrean ikus daitekeenez—, ez du hutsik utzi aurreneko hartan hartu zuen leku jasoa. Patxadan, itobeharrezko presarik gabe, aurrera darama hasieran hartu zuen asmoa, gero eta trebeago, gero eta maixuago. Ez die berritasunei ez berrikeriei muzin egiten, baina ez du uste haize berriei atea zabal-zabalik irekitzeaz gehiegizko irabazirik izango genukeenik. Leialki dabilkio ondotik atzoko teatroari, atzokoa ez ezik, gaurkoa eta betikoa ere delakoan. Ez dabil oker, noski (31).

Labaien izan zen zenbait aldiz Mitxelena, Euskaltzaindia eta Orixeren arteko bitartekari, eta badira honetaz gutun benetan interesgarriak, baina Koldok eta Antoniok elkarrekin izan zuten gutun gurutzaketaren adierazgarritzat eman dezakegu ondoren emango dudana, non osasun eta diru kontuetaz aparte, antzerti gorabeherak ere aipatzen diren:

Tolosa, 1963-III-12

Agur Koldo: Zure azken eskutitzari erantzunez adieraziko dizut Tauer jaunari bidalitako liburuen ordaña, ots, Auspoa 1963 arpidea, pts 270 eta Anuario E. Folklore 80 = 385 pts dirala guzira (!). Beraz guxi gora bera ark esandako zorra.

Nolanai, dirutza ori eskura nai badidazu aski duzu Fausto Arozena'ri uztea jaso dezadan arengana noalarik.

Ez beintzat orregatik zere burua larritu. Lasatasunak asko balio bait du mundu ontan. Ea bada zure kinka txarra garaitzen duzun zure lanetan eroso jarraitzeko. Aspaldi zamar lantxo bat igorri nizun "Praile itz totela" deritzana ta EGAN argitaratzeko din ez ba derizkiozu, arren itzuli zaidazu atzera, beste nunbait artzen ote duten. Eskean ari zaizkit eta.

Oraintxe orain eskuartearen Dürrenmatt'en "Der Doppelgänger" antzerkitxo dizut. Euskeraz itzulia dut eta GIZONA eta KIDEA izentzat eman diot. Beste izen egokiagorik sumatuko ba zenu, otoi, ikusarazi zaidazu. Antzerki arras labur ta berrikera duzu, 16 orrialdetan errez sariuko lizatekena urrengo EGAN-en banakoan.

Zure berrien zai beti zure... (32)

Dürrenmatt-en itzulpena urte horretan bertan plazaratu zen, baina *Praile itz totela*-ren berri ez dut aurkitu, adierazten didanak egiteko dagoela oraindik Labaienen lan guztien, argitaratu eta argitaragabeen zerrenda benetan osoa. Labaienek han-hemenka sakabanaturik zituen ideiak, oharrak, azterketak, elka-

(30) *Malentxo, alargun! Komeria iru ekitalditan*, Zarautz, Itxaropena, 1962.

(31) K. MITXELENA, 1962: "Antonio Maria Labayen, malentxo alargun! komeria iru ekitalditan", *Egan*, 4-6, 303.

(32) Donostiako Koldo Mitxelena Kultur unea. Julio Urkixo ondarea. 091 Mitx. cor.

rrizketak, liburu zerrendak eta artikulua bilduz lan mugarri eta nagusia plazaratu zuen 1965ean, alegia, *Teatro Euskaro* bezala bataiatu zuena.

Mugarri, zeren bi liburukitan agerturiko *Notas...* eta *Entrevistas...* direla-koak oinarritzkoak diren euskal teatroaren nondik norakoaz zerbait jabetzearren eta, zer esanik ez, euskara ez zekitenentzat, erdaraz egindako lehen saioa izan baita (33), eta neronek zertxobait osatuz duela bi urte egindakoa (34) agertu arte bakarra.

Egia da, ohar horiek zertxobait zaharkituak gelditu direla Euskal Antzerkiaren etorkiaz dagokionean bederen, zeren geroztikan albiste, ikerketa eta lan mordoxka —ez gogoko genukeen adina, egia esan—, argitaratu baita. Adibidez, ez dira aipatzen ez Jean-Alexandre Buchon, ez Lope Martinez de Isasti, ez Otxoa Kapanagakoa, ez geroago Piarres Lafittek plazaratu Allande Oihe-narten 1665ko *Art Poétique basque*, edota neronek bildu ditudanak bai *Jundane Jakobe Handiaren Trageria* (35) aztertu eta plazaratzerakoan, bai *Zuberoako Irri-teatroaren* bilduma (36) argitara eman dudanean.

Laburzki esanda, baditugula albisteak XV. mende bukaeran (Iruñean, 1494ean, adibidez), 1530ean Baionan, 1565ean Donibane Garazin, 1566an Lesakan, Oiartzunen XVI. mende bukaeraldean Joanes Larrumbideren eskutik, 1599an Erreterian, 1602an Hondarribian, 1614ean Donostian, 1643an Otxoa Kapanagakoaren zuzendaritzapean Durangon eta, beraz, Euskal Herriko probintzia guztietan barrena, zeinetan adierazten den teatro ikuskizunak ematen zirela.

Dena den, funtsean bat dator Labaien Vito Pandolfi-k (37) dioenarekin, alegia, antzerkiak eta bereziki liturgi dramak bilakaera komuna izan duela europar nazio guztietan, zenbait alditan eliza beraren etsaigo nabarmena pairatu arren, honen adierazgarri liratekeelarik hainbat eta hainbat teologo, kontzilio eta sinodoren debekuak, batez ere Eguberri, Bazko edota lekuko saindu zaindariaren festa egunen inguruan, errepresentazio sakratuekin batera ematen ziren jokaldi profanoen kontra.

Honen adierazgarri dira adibidez Juan Kruz Labeagak (38) bildutako bai Logroño bai Iruñeko Konstituzio Sinodaletan ematen diren debekuak

(33) *Teatro éuskaro. Notas para una historia del arte dramático vasco*. Tomo I; *Teatro euskaro. Entrevistas, Reseñas, Crónica. Catálogo de obras dramáticas*. Tomo II. Auñamendi, San Sebastián.

(34) Patri URKIZU, 1996: *Historia del teatro vasco*. Orain, Donostia.

(35) Patri URKIZU (ed.), 1996: *Jundane Jakobe Handiaren Trageria (1634). Lehen euskal antzerkia*. Bilduma 10, 131-294, Erreterriako Udala.

(36) Patri URKIZU (ed.), 1998: *Zuberoako irri-teatroa. Recueil des farces charivariques basques*. Préface de Jean-Baptiste Orpustan. Editions Izpegi. Baigorri.

(37) Vito PANDOLFI, 1989: *Història del teatre*. I. Institut del teatre. Barcelona.

(38) Juan Kruz LABEAGA, 1995: "El teatro en Viana en los siglos XVI y XVII", *Príncipe de Viana*, n.º 205, Pamplona.

1539 ... *que las vigiliyas que se celebren en las yglesias y ermitas no dancen ni baylen dentro dellas, ni representen farsas sino fueren conformes a las festividades que se celebran...*

1545 ... *ordenamos a los curas y clérigos que no hagan ni permitan hacer tales representaciones...*

1590 ... *ordenamos... ni se disfrace para hazer representaciones profanas ... so pena de dos ducados para pobres, y execucion de justicia, y diez dias en la carcel...*

... ordenamos, y mandamos que ninguna persona ecclesiastica, ni seglar use de vestimentas sagradas, que la Iglesia tiene para su servicio, en ninguna representacion profana, o auto, ni en ellos introduzgan clerigos, ni frayles, ni monjes, ni otras personas ecclesiasticas, so pena de excommunion mayor y de seys ducados... (39)

Debeku guzti horiek, hala nola aipatu obra guzti horiek adierazten digute teatroa dudarik gabe gure herrietan bizi izan zela XVI eta XVII. mendeetan, bere ikerketa tamalez behar adina ikertua ez dugun arren. Lafittek zehazki hitzokin eman zion ongietorria *Herria* astekarian *Teatro euskaro...* liburu bikoi-zari:

Antonio Maria Labayen da teatro-gaietan Eskual-herriko gizonik adituena. Ez du bakarrik izkiriatu hainitz obra, molde guzietakoak, baina beti danik ari izana da teatrolarien berotzen eta akulatzen. Bertzalde, ez nahiz bere xokoan mutxitu, urrungo airea ere hartu du arrotz herrietako teatroaren herri bilatuz...

Orai dugun aitor teatroari buruz ez daudela teatrolari guzi-guziak Labayen jaunarekin adox, xehetasun guzietan. Batzuek hetxiagi aurkitzen badute, zeren den lege zaharren frango atxikia eta bereziki errespetuari, askok ez ote dute zabalegi kausituko, zeren lirikari edo dantzari leku emaiten baitiote kome-dian? (40)

1965eko irailaren 25ean Donostiako herri liburutegian Euskaltzaindiak eraturako teatro-hitzaldi sortan zortzi urte berandago *Teatrogintza eta Yakin-tza* (41) liburuan plazaratu honako titulua zeramana eman zuen: "Aspaldiko teatro-zale bat oraingo teatroaren aurrean". Bertan diosku, gazte itxura gordeagatik gerria gogortzen hasia zeukala, bihotza epeltzen eta oraindik okerrago zena, burua, barne-muinak ihartzen. Halere, ez dut uste hala zenik, beste hoge-i urtez gutxienez lanean arituko baitzitzagun.

(39) *Constitutiones Synodales del obispado de Pamplona, compiladas, hechas, y ordenadas por Don Bernardo de Rojas, y Sandoval, Obispo de Pamplona, del Consejo de su Magestad, &c, En la Synodo, que celebro en su Iglesia Cathedral, de la dicha ciudad, en el mes de Agosto, de MDXC, años.* En Pamplona, por Thomas Porralis, MDXCI, 120v, 121.

(40) Piarres LAFITTE, 1965: "Teatro euskaro", *Herria*, 17-24, VI.

(41) Antonio M.ª LABAYEN, 1973: *Teatrogintza eta Yakin-tza*. Kuliska sorta, 77, Zarautz. 67-88.

Egia da, hitzaldi horretan Lafittek esaten zuen bezala, modu zaharren frango atxikia ageri zela, eta ez batere moda berrien zale. Esate baterako teatroaren historian gailurtzat har daitezkeen hainbat autore (Lope de Vega, Shakespeare, Goethe, Pirandello, Camus, Dürrenmatt, Brecht...) aipatu ondoren dadaismoaren eta bere izter-lehengusuen, sasi-eskola berrien kontra jasoko du bere ahotsa: *Dadaista aiek, asmo zuzenez, gizarteko gaitz, diruaren morroitza, justizia eza, bidegabekeria, sendatu gura zutekean. Zakur-amets urdiña!* (42)

Eta hitzaldiaren beste zatitxo bati honako goititua ematen zion “Bide berriak bai, bainan ez okerrak”. Noski, honek burura dakarzkigu gerraurrean Lauaxeta eta Lizardien poema liburuen gainean sortutako eztabaidak, eta nola Lizardik erantzun zien zenbait artikulurekin, hauen artean “Bide Berriak? ... Bide Guziak” eta nola “Rumbos peligrosos” izenekoan bere iritzia hitzotan hezurramitzen zuen:

El progreso de una literatura no se puede dirigir a golpes regidos de batuta sino que es preciso admitir la variedad simultánea de diversos estilos, desde el bertsolari más primitivo, hasta el novista más rabioso, pues la obra de éstos, como un poco de vanguardia al fin, ejerce siempre cierta acción de levadura (43).

Alegia, legamiak eragiten duen moduan eragin dezaketela abangoardiek, baina badirudi bide okerrak, bide makurrak bezala jotzen zituela Labaienek dadaismo, surrealismo, absurdo munduan murgildurik zebiltzanak. Eta “Teatroa erbeste eta gurean” (44), adibidez, saio horiek eta Grotowskiren eta antzekoenak arlotekeriartzat jotzen zituen arren, nik, beti gogoko izan ditut aitzindariak eta zakur-amets urdinak arte ederretan, batez ere fantasiari, irudimenari eta sormenari leihoak ireki izan dizkiotelako, eta arruta arruntetarik ihesi izpiritua aberasten eta gizonaren orotasuna konprenitzen ahalegindu izan direlako.

Halere, aitortu beharra dago beste inor baino gehiago saiatu zela beste hizkuntzetatik gureganatzen atzerriko antzerki obra ospetsuenetariakoak, eta gure teatro murrizta aberasten. Jadanik gerraurrean frantsesetik moldatuak zituen Henriette Charasson'en *Séparation* (Berezi) (45), eta antzinako *Joyeux sermon du mariage* (Irri-Itzaldia) (46) bezala itzuli zuena, eta Antzerti bilduman plazaratuak.

Interesgarri deritzogu ere alemanetik haurrentzat ondu zuen antzerkitxoaz zioena errepikatzeari:

(42) Aip. lib., 78.

(43) *Argia*, 1993-II-12.

(44) Aip. lib., 91-144.

(45) Henriette CHARASSON: *Séparation*, Berezi. Antzerti 31, Tolosa, Lopez Mendizabal, 1934.

(46) *Irri-itzaldia*. (Eztaietarako). Antziñako “Joyeux Sermon de mariage” batetik euskerara itzulia, Antzerti 31, Tolosa, Lopez Mendizabal, 1934.

Onelako bat "Don Bosco Verlag" (Munich, 1966) liburutik artuta euskeratu ta nere gisara antolatu dut: PERRETIXIKO-JATEA izenez bataiaturik. Bateon-batek sukalde-teatrozat jo lezake (Brecht'en KULINARISCH, alegia). Eta zer? Gauza txarra alda sukaldea? (47)

Aipatu ditugun frantses lan horiek eta Brecht eta Dürrenmatt-en itzulpenez aparte beste zenbait ere egin zituen benetan lehen mailako idazleena zirenak eta teatroaren historian aipatuenerakoak direnak. Esate baterako, dadaismoaren, surrealismoaren eta absurdoaren antzertia sortu zutenen artekoen (Samuel Beckett, Fernando Arrabal...), hots, gizonen arteko komunikazio ezintasunaz eta gizonaren desegiteaz mintzatzen zaigun Eugène Ionesco-ren *Neskatila ezkongai* (48) (1964). Piscator-en eskolakoa eta nazioartean antzerti baliorik tinkoenetakoa den Max Frisch-en *Su emailleak* (49) (1966). Kristo aitzin II. mendean bizi izan zen eta Komedia Berriaren sortzaile eta komediagilerik indartsuenetakoa, eta Errenazimendutik egundaino antzerkigilerik moldaberriena izan den Plauto-ren *Lapikoa* (50) (1969). Eta Galiziako antzerki espressionista sortu zuen Alfonso Castelao-ren *Agureok maitemindu bear ez* (51) (1984).

Antzerti-ren bigarren aroa sortu zenean 1982an eta bertako antzezle ikasleak jotake lanean grekar tragediarekin borrokan hasi zirenean hona utzi zigun iritzia:

Eta oraingo teatzozale berriok TROYAR EMAKUMEAK ikasten leheru dira. Ene iritzian bide honetatik euskal teatroak indar gutxi hartuko du eta erakar ahalmen eskasa Aristofanes bere Lysistrata eta nabarmenkeriaz josia etorriagatik. Hortxe nonbait eta gainerako kaikukeria eta lapikokeriez alaitzera ba datorkigu ere (52).

Ikasle haiek, ordea, gaur egun antzezle benetan onak dira zein nahi obrari arrakastaz heltzeko gai, eta hor dugu, adibidez, Elena Pimenta *Ur-teatro* antzetzaldako zuzendaria, bere Shakespeare-ren moldaketekin eta euskal antzetzalariekin munduan barrena ikuskizun paregabeak eskaintzen.

Dena den, amaitzeko eta laburbiltzeko esandakoak, esan dezadan Labaien merituak euskal antzertian kontaezinak direla, eta mereziko lukeela orain Tolosako herriari eta dagozkien erakundeei proposatu nahi didan egitasmoa burutzea, ahal izanez gero.

ALAIE, hau da, Antonio Labaien Antzerti Ikerketa Egoitza sortzea, honen helburuak hauexek liratekeelarik:

(47) "Aur-teatroa edo antzerkiak umeentzat", *Egan*, 1967, XXVI, 177-179.

(48) *Egan*, 1964, 1-6, 154-179.

(49) *Egan*, 1966, 1-6, 165-215.

(50) *Oleri*, 1969.

(51) *Antzerti* 70, 1984.

(52) "Euskal teatrogintza", *Revista Internacional de Estudios Vascos*, XXIX-2, 1984, 247-

1. Antonio Labaienen obra osoa behar bezala eta duintasunez, alegia, behar dituen oharrez eta ikerketez hornituz argitaratzea.
2. Euskal antzertiaren eta erdal antzertiaren liburutegi ahalik eta osatuena bideratzea.
3. Egunotan ospatzen ari diren bezalako beste jardunaldiak antolatzea eta plazaratzea.
4. Antzertiari buruzko era guztietako ikerketak bultzatzea.
5. Euskal Herriko antzeztalde guztientzat behar-beharrezko dokumentazio eta erreferentzi-leku bilakatzea.

Eta besterik ez. Mila esker zuen arretagatik.